

Srđan Sremac¹

Vrije Universiteit, Amsterdam

Tatjana Radić²

Filozofski fakultet Beograd

"BIO SAM NAVUČEN" – TRANSFORMATIVNO ISKUSTVO BIVŠIH ZAVISNIKA: ULOGA NARATIVNOG IDENTITETA, RELIGIJSKE KONVERZIJE I SOCIJALNE PODRŠKE U PROCESU REHABILITACIJE

Apstrakt: Tema članka je narativna (re)konstrukcija identiteta kod bivših heroinskih zavisnika u kojoj je potrebno zameniti stari, stigmatizovan identitet novim. Takođe, religijska konverzija i socijalna podrška vide se kao ključni aspekti ovog procesa. Autori ne trvde da je narativna konstrukcija identiteta jedini i najbitniji činilac izlečenja zavisnika, ali je svakako neizbežan aspekt uspešne rehabilitacije. Ovu tvrdnju autori temelje na uzorku 10 intervjua urađenih sa bivšim zavisnicima. Nadalje, autori naglašavaju da narativni metod omogućava adekvatan pristup analizi svedočanstva konvertita i na taj način pomaže istraživaču da lakše razume psihološku i duhovnu transformaciju bivših zavisnika, kao i bolje shvatanje uloge duhovnosti u njihovim naracijama. U radu autori razumeju konverziju kao adaptivni mehanizam koji pomaže bivšem zavisniku da ukloni psihološke konflikte i na taj način kreira novu self-naraciju. Takođe, autori smatraju da se prilikom kazivanja priča, zavisnicima pruža prilika za reinterpretaciju i rekonstrukciju njihove prošlosti, kao i planiranje budućnosti u kontekstu novo-usvojenog religijskog (kanoničnog) jezika. Prema tome, bivši zavisnici konstruišu životnu priču kao tipičnu priču konverzije.

Ključne reči: naracija, zavisnost, religijska konverzija, narativni identitet, kontekst, društvena podrška.

**I was hooked on it, but I was getting' up
in the morning and I couldn't do anything without havin' it...**
(McIntosh & McKeganey, *Beating the Dragon* 2002: 30)

¹ srdjansremac@yahoo.com

² radic.tatjana@gmail.com

Uvod

Poslednjih godina nekoliko autora se zalagalo za narativni pristup u istraživanju bolesti zavisnosti (Häninen and Koski-Jännes 1999; Häninen and Koski-Jännes 2004; McIntosh and McKeganey 2002; Taïeb 2008; Castel 1998; Hurwitz et al. 2006, Wiklund 2008). Prema ovim autorima, narativni pristup obezbeđuje bogatstvo u proučavanju načina na koji zavisnici pokušavaju da izađu na kraj sa zavisnošću, kako se bore sa njom i šta čine od toga. Narativni pristup nam pomaže da, iz prve ruke, čujemo glasove ljudi koji su imali iskustvo zavisnosti. Stoga, ukoliko hoćemo da saznamo jedinstveno iskustvo zavisnika, ne postoji bolji način da do njega dođemo osim da se fokusiramo na način na koji je iskustvo strukturisano putem naracije. Sa teološkog aspekta, narativni pristup nam pomaže da čujemo glasove marginalizovanih i stigmatizovanih ljudi koji pate od bolesti zavisnosti. Narativni pristup ne samo da otkriva slomljenost života zavisnika, već pokazuje i preobražavajući uticaj vere. Priče bivših zavisnika direktno izazivaju kulturne stereotipe o heroinskoj zavisnosti. Richardson se poziva na 'kolektivne priče' koje se "opiru društvenim narativima o grupi ljudi i koje nude alternativne priče" (Richardson 1990). Njihove priče nam pomažu da odbacimo brojne mitove o onima koji koriste drogu, ali i o bolestima zavisnosti. U njihovim glasovima krilatica "jednom zavisnik uvek zavisnik", jednostavno nije validna.

U prvom delu rada predstavimo narativni pristup u istraživanju bolesti zavisnosti. Ovde ističemo aktivnu ulogu zavisnika dok konstruišu svoje identitete tokom procesa rehabilitacije. U drugom delu rada ispitaćemo na koji način religijska i duhovna uverenja utiču na rehabilitacioni proces. Religijsku konverziju ovde posmatramo kao ključni faktor u konstruisanju narativa "novog života" (Sremac 2009a, 2009b, 2009c). Mišljenja smo da duhovnost i religioznost nisu samo relevantni za sam proces oporavka, već su i integralni deo. Pitanja na koja pokušavamo da odgovorimo u ovom radu su: Na koji način zavisnici konstruišu svoj narativni identitet tokom životnih promena? U kakvoj je interakciji narativna konstrukcija identiteta sa procesom konverzije? Koja je uloga zajednice u procesu (re)konstrukcije identiteta bivših zavisnika?

Metodologija

Da bismo razumeli kako bivši zavisnici konstruišu³ svoja svedočanstva o zavisnosti i konverziji koristimo narativno-biografski pristup. Uzorak se sastoji od 10 autobiografskih priča onih koji su prošli proces rehabilitacije u

³Ovde je fokus na narativnoj (re)konstrukciji identiteta od strane samih bivših heroinskih zavisnika. Autori u radu pokušavaju da prepoznaju različite strategije koje koriste ispitanici i na taj način tumače njihove narative.

okviru programa religijske zajednice (protestantske i pravoslavne rehabilitaci-
one zajednice) i koji su doživeli neku vrstu duhovne transformacije. Intervjui
su obavljani u periodu između decembra 2008. i aprila 2010. godine. Prosečno
trajanje razgovora bilo je 60 minuta. Nakon snimanja razgovora, intervjui su
transkribovani da bi se tako olakšala analiza prikupljenih podataka. Najstariji
učesnik je, u trenutku izvođenja intervjua imao 44, a najmlađi 23 godine. Od
10 ispitanika 4 su bile ženskog pola i 6 muškog. Razgovori su vođeni sponta-
no, a nije bilo većih prekida toka razgovora, što je doprinelo da u toku inter-
vjua dotaknemo dublje nivoe koje ne bismo mogli dosegnuti ukoliko bi inter-
vjui bili strukturirani ili polustrukturirani. Dakle, to nam je pomoglo da tačno
uvidimo i analiziramo kako ispitanik konstruiše svoju priču bez ikakvog utica-
ja intervjuera, odnosno nas samih. Rezultati analize će pokazati rekonstruisane
biografije, a takođe će i razotkriti narativne procese i strategije koje su kori-
šćene da povežu iskustvo zavisnosti i konverzije, kao i razvoj identiteta i uti-
caj zajednice u procesu rehabilitacije. Napominjemo da su sva imena koja su
korišćena u radu pseudonimi. Takođe, napominjemo da su ovo samo prelimi-
narni rezultati s obzirom da je istraživanje još u toku.

Šta je zavisnost?

Pre nego što započnemo diskusiju o narativnom tumačenju identiteta, neo-
phodno je da razjasnimo koncept zavisnosti.⁴ U aktuelnim istraživanjima o za-
visnosti prisutna je velika debata o prirodi zavisnosti. Dominantna teorija vidi
zavisnost kao bolest izazvanu supstancom, dok drugi, pak, zavisnost vide kao
bihevioralni obrazac. Postoje brojne definicije zavisnosti koje pokazuju kom-
pleksnost ovog fenomena. One takođe pokazuju različita interesovanja i per-
spektive onih koji proučavaju bolesti zavisnosti i koji rade na tom polju. (1)
Prema *Nacionalnom Institutu Zloupotrebe Droga Sjedinjenih Američkih Drža-
va* (NIDA), zavisnost je definisana kao "hronična bolest mozga koju karakte-
riše kompulsivno traganje za drogom i njenom zloupotrebom, uprkos posledi-
cama koje su opasne po zdravlje. Smatra se bolešću mozga zato što droge me-
njaju strukturu i način rada mozga."⁵ (2) Carlo DiClemente u svojoj knjizi *Za-
visnost i promena* (*Addiction and Change*) definiše zavisnost "kao naučenu
naviku koja, kada je jednom ukorenjena, postaje teška za odstranjenje uprkos
dramatičnim i veoma negativnim posledicama." (DiClemente 2003, 4). Slično,
Cami i Farre definišu zavisnost kao hronično stanje u kojem kompulsivno po-
našanje uzimanja droge opstaje, uprkos brojnim negativnim posledicama (Ca-

⁴ Opširnije o teorijskim i metodološkim pristupima zavisnosti vidi u: Srđan Sre-
mac "Addiction, narrative and spirituality: Theoretical-methodological approaches
and overview" *Religija i tolerancija* br. 10, 2010 (u pripremi).

⁵ <http://www.drugabuse.gov/scienceofaddiction/addiction.html>

mi and Farre 2003). Navedene definicije sadrže negativan sud o upotrebi supstanci, ali pošto je zavisnost toliko kompleksna, nijedna definicija nije potpuno adekvatna. Za najveći broj teoretičara koji se bave zavisnošću ne postoji nijedana čvrsta psihološka struktura niti specifičan poremećaj ličnosti. Uprkos mnogim različitim diskursima o modelima i definicijama, Oliver Taieb postavlja pitanje: "Da li narativni pristup ponovo uspostavlja razumevanje identiteta zavisnika i načina na koje se promene događaju, posebno tokom procesa lečenja?" (Taieb 2008, 990).

Narativna perspektiva: lični identitet kao narativni identitet

Narativna teorija pretpostavlja da ljudska bića oblikuju i shvataju sopstvene živote kroz pripovedanje priča. Kako to mnogi teoretičari ističu, ljudska bića su, van svake sumnje, stvorenja koja kazuju priče (*homo narrans*). Sommers i Gibson naglašavaju da je "sam društveni život *upričan* (*storied*) i da naracija jeste ontološko stanje društvenog života" (Sommers and Gibson 2003: 38). Centralna premisa narativnog pristupa jeste činjenica da subjekti razmenjuju priče jedni sa drugima kako bi postigli smislenost. To dalje znači da se sva percepcija i iskustvo strukturiraju na narativni način. Tako su priče ili naracije izrazi ljudskog iskustva. Drugim rečima, svako objašnjenje je oblik pripovedanja. Kada ljudi pričaju priče, oni u suštini unose red i usmerenje u svoj život. Anderson takođe vidi naraciju kao ontološku potrebu ljudskog života, tako on smatra da je "život stvar priča o životu koje sami sebi pričamo, uživanje u pričama o životu koje nam drugi pričaju, u življenju naših života u skladu sa pričama i u stvaranju stalno novih i složenijih priča o pričama – i da to stvaranje priča nije samo stvaranje priča o životu, već da ono jeste ljudski život" (Anderson 1990, 102).

Takođe, priča ima ulogu medijatora u ljudskom iskustvu; "to je posredovanje između čoveka i sveta, između čoveka i čoveka, između čoveka i njega samog." (Ricoeur 1987/1991, 431). Stoga, narativna forma može biti definisana prosto kao struktura značenja povezanih sa ljudskim iskustvom u kojoj su, stvarni ili fiktivni događaji viđeni kao delovi zapleta koji zahteva razrešenje.

Tvrdnja da postoji značajna veza između identiteta i naracije već duže vreme je prisutna u akademskom promišljanju. Američki psiholog Jerome Bruner tvrdi da je *self* priča koja se iznova i iznova piše. Prema njemu, svi smo gotovo konstantno uključeni u "narativno konstruisanje selfa" i "na kraju postajemo autobiografski narativi uz pomoć kojih govorimo o našim životima" (Bruner 2002). Na istom tragu je Oliver Sacks koji naglašava da: "svako od nas planira i živi 'narativ' i da je ovaj narativ ono što smo mi, odnosno naš identitet." (Sacks, 1985, 105). Anthony Kerby u knjizi *Naracija i self* (*Narrative and the Self*) tvrdi da je "gradnja *selfa* u našim narativima jedna od najkarakterističnijih osobina ljudskog života." (Kerby 1991, 1). Međutim, postavlja

se pitanje šta uostalom znači tvrdnja da *self* naracija predstavlja naš identitet? Kako gradimo sopstvo u našim narativima? Da li narativ služi kao centralna forma samointerpretacije?

Verovatno je Paul Ricoeur prvi teoretičar koji je skovao termin narativni identitet. On ga definiše kao "vrstu identiteta koji se stiče posredovanjem narativnih funkcija" (Ricoeur 1991, 188). U knjizi *Vreme i priča* (*Time and Narrative*) Ricoeur prepoznaje da je ideja narativnog identiteta proizašla iz "preplitanja" istorije i izmišljenog narativa. Takođe, Ricoeur tvrdi da priča o životu nastavlja da bude ponovo oblikovana uz pomoć svih istinitih ili fiktivnih priča koje subjekat priča o sebi. Ovakvo ponovno oblikovanje čini da subjekat od svog života načini platno istkano od priča. (Ricoeur 1984, 74). Stoga, za Ricoeura "životna priča je nastavak neispričanih i potisnutih priča u smeru aktuelnih priča koje subjekat usvaja i prihvata kao stožer svog ličnog identiteta." (Ricoeur 1988, 246). U skladu sa Ricoeurom, francuski sociolog Jean-Claude Kaufmann proces oblikovanja identiteta razume kao narativni proces – identitet je tako "pripovest o sebi koju svatko priča sebi samom" (Kaufmann 2006, 109). Dakle, prema Kaufmannu, protivrečnost između narativne i eksperimentalne subjektivnosti dolazi do izražaja u sebebipovedanju. Štaviše, neki teoretičari tvrde da jedna tako kompleksna struktura, kao što je ljudski identitet – biće u vremenu – može postojati samo kao narativna konstrukcija (Brockmeier and Carbaugh, 2001).

Narativna forma organizuje iskustvo tako što nudi interpretaciju uzročnih veza između mnoštva različitih događaja. Bilo bi korisno pratiti mišljenje Ricoeura u vezi sa narativnom funkcijom takozvanog zapleta.⁶ Zaplet (*plot*) možemo jednostavno opisati kao pokret ka kraju ili završetku. Ricoeur zaplet vidi kao integrativni proces koji proizvodi dinamički identitet narativne priče. To je sinteza umnoženih događaja ili incidenata sa kompletnom i jedinstvenom pričom ili, prema Ricoeurovim rečima, "zaplet služi da uspostavi jednu priču od višestrukih događaja ili, ukoliko želite, da transformiše mnoge takve događaje u jednu priču." (Ricoeur 1991, 21). Tako da ljudski životi mogu imati smisla samo ukoliko su događaji njihovog života struktuirani u jedinstvenu priču (Brockelman 1992, 93). Ovakvu centralnu ili, drugačije rečeno, jedinstvenu priču nečijeg života nazivamo ličnim narativom. Takođe, jednako je važno razumeti naracije kao komunikacijski utkane (Gergen 2002, 16-17). Isto tako, priče o konverziji valja shvatiti i kao životne priče (*life stories*), tj. poseban oblik autobiografskih naracija. Pop-Baier obrazlaže da se priče, konverzije mogu posmatrati kao: "Samonaracije koje su strukturisane kao zaplet komunikativnog modela konverzije" (Popp-Baier 2002, 50). To, prema ovoj autorki podrazumeva da konverzija predstavlja "odlučnu promenu u životu

⁶Riker za zaplet koristi francusku reč "*L'intrigue*" i njom prevodi englesku reč "*plot*", to jest grčku reč "*mythos*".

implicitnog autora priče, kao glavno pitanje u ovakvoj vrsti priče" (Popp-Baier 2002, 50). Konvertiti neprestano rade na redefinisaju svoje autobiografije i samoidentiteta u svetlu novog iskustva. U naracijama o konverziji, događaji se izlažu u vremenskom sledu i isključivo sadrže redosled događaja, koji zahtevaju spoznaju unutrašnjih veza i odnosa ispričanih događaja, odnosno, pojava čiji je akcenat na duhovnoj promeni subjekta. Takođe, konvertiti reinterpretiraju značenje svoje prošlosti kako bi je doveli u liniju sa svojim shvatanjem sadašnjosti i svojim novim religijskim identitetom. Kod nekih denominacija (osobito protestantsko-evanđeoskih), rekonstruisanje biografije je središnji element u procesu konverzije. Rekonstrukcija biografije, i tako proistekla naracija, daju novo značenje pri definisanju bića, identiteta, međuljudskih odnosa, Boga i smisla života (Rambo 1999, 265). Prema tome, u *biografskoj rekonstrukciji* ili rekonstruktivizaciji života, subjekat aktivno reinterpretira prošlo iskustvo slike o sebi iz povlašćenog položaja sadašnjosti, i to na način koji subjektu menja smisao prošlosti (Snow and Machalek 1983, 266). Zbog toga, prilikom proučavanja konverzije pažnju treba usmeriti na ulogu jezika i retorike. Sa druge strane, kod pravoslavnih, naraciju možemo uporediti sa ispovešću pomoću koje se ličnost vraća u prvobitni položaj, odnosno položaj pre načinjenog greha. Tako dobijamo relaciju naracija → ispovest, odnosno zavisnost → greh.

Da bi nečiji život imao smisla, lični narativ mora biti konstruisan ili usvojen. Narativna rekonstrukcija nečijeg života je posebno značajna tokom perioda kriza, trauma i bolesti. Stoga, pažnju treba usmeriti na narativni identitet tokom krize i/ili bolesti, u našem slučaju - bolesti zavisnosti.

Narativ i identitet tokom vremena kriza i/ili bolesti

Bolesti, krize i traumatična iskustva su izražena i artikulisana kroz priče. Kao što smo ranije napomenuli, narativi pomažu da se održi i stvori struktura svakodnevnog života; oni su značajni u procesu obnavljanja smisla ukoliko je smisao ugrožen. Tokom perioda kriza, pojedincima je potrebno da rekonstruišu i preispitaju svoje lične narative kako bi održali osećaj identiteta i smisla. Većina ljudi koji se suočavaju sa izuzetno teškim događajima, pokušaću da istaknu izveštaj o događajima koji su od značaja za njih (Thompson and Janigian 1988). Svakako da je jedna od glavnih ljudskih karakteristika i kritički elemenat psihološkog blagostanja, upravo afirmacija koju pronalazimo u konstruisanom značenju kriza i bolesti. Nekoliko studija je koristilo narativni pristup u istraživanju bolesti (Bury 2001; Kleinman 1988). Prema ovim autorima, mnoge autobiografije ljudskih života sadrže opise ličnih transformacija tokom bolesti, i/ili perioda kriza i trauma (Robinson and Smith, 2009).

McAdams u knjizi *Iskupljujuće Ja (The Redemptive Self)* tvrdi da su glavne funkcije autobiografskih narativa među odraslim Amerikancima iskupiteljske

epizode tokom kojih se patnja i kriza transformišu u pozitivne ili generativne ishode (McAdams 2006). On ističe da veština pretvaranja negativnih događaja u pozitivne promoviše mentalno zdravlje i blagostanje (McAdams 1993). Američki psiholozi Tedeschi i Calhoun su u svom istraživanju o fenomenu 'posttraumatskog rasta' pronašli da su traumatični događaji često retrospektivno smatrani kao pozitivne tačke preokreta u životnim narativima (Tedeschi and Calhoun 1995; 2006). Ovakve pozitivne promene uključuju poboljšane međuljudskih odnosa, otvaraju nove mogućnosti u ljudskom životu, veća zahvalnost za život, osećaj lične snage i duhovnog razvoja. Na istom tragu je i Ganzevoort tvrdeći da trauma može biti tačka preokreta u nečijem životu. On tvrdi da su traumatični događaji toliko esencijalni u životnom kursu da oni definišu naše identitete ili, prema njegovim rečima, "izbori koje činimo, sve akcije i žudnje/traganja koje prate našu identitetsku priču - onu priču koju pripovedamo o sebi samima - i koje teže da potvrde istu, zapravo su plod pomenutih trauma." (Ganzevoort 2008). To napominje i većina naših ispitanika:

Gledam na to da narkomana iz sranja u kom je već, može da izvuče samo još veće sranje da bi se opametio. Ovi narkomani što imaju para, što lagodno žive, što im roditelji plaćaju drogu, oni nemaju za šta da se skidaju. U njima se ništa ne budi, oni ne vide nikakav problem. Ovde uzme pare, ovde kupi drogu, ovde se izdrogira. Al ja sam živio drugčije. Morao sam da lažem, da kradem, morao sam da manipulišem, otimam, sve živo.(Pinki)

Koristeći narativnu perspektivu, zavisnost vidimo kao permanentnu krizu koja predstavlja ono što Bury naziva "biografska dezorganizacija" u kojoj su "ugroženi odnosi između tela, uma i svakodnevnog života." (Bury 264). Stoga, snaga iskustva zavisništva poziva da dublje razmislimo o značenju nečijeg identiteta. Kao što su Castel i njegovi saradnici prepoznali: "Narativi nisu samo narativi o lečenju od zavisnosti, već mogu biti i komponenta oporavka" (Taïeb 2008, 997; Castel 1998, 60). Glavna karakteristika ovih priča o zavisnosti jeste stalna potraga zavisnika za slobodom, smislom života, i iskupljenje u njihovoj nemoći.

Stigma i sram kao posledica zavisnosti: zavisnost kao kriza narativa

Jedan od bitnih aspekata konstrukcije nečijeg identiteta leži u sposobnosti subjekta da interpretira poruku koju on ili ona primaju od značajnih drugih. Stoga, identitet možemo posmatrati kao konstantnu formulaciju i preformulaciju ljudskog narativa u kojoj osoba želi da bude viđena kako u sopstvenim očima, tako i u očima drugih. U tom smislu, zavisnici se suočavaju sa krizama sopstvenog narativa što je rezultat stigmatizovanog i iskvarenog (*spoiled*)

identiteta. Stigma je jedan od najproblematičnijih aspekata zavisnosti ali i procesa izlečenja, zato što dodatno otežava zavisnicima da se suoče sa životnim problemima (Biernacki 1986, 141). Često sredina zavisnike doživljava kao bolesne, ljude slabe volje, i/ili nemoralne osobe. Zavisnici koji su žrtve socijalne stigme internizuju bol koju stigma nosi i na taj način je projektuju u stid. Kao posledica toga, zavisnici se često plaše uspostavljanja veza sa konvencionalnim ljudima upravo zbog straha da će biti viđeni kao socijalno nekompetentni. Takođe, zavisnici često osećaju stid i krivicu zbog svojih predašnjih akcija. Kao posledica toga oni postaju marginalizovani, stigmatizovani i isključeni od strane drugih; gube svoje poslove, ljubav, uskraćuju svoje socijalne interakcije, gube samopouzdanje, jednom rečju gube svoj identitet.

Nikola o tome kaže sledeće:

Uvek je postojao velik osećaj krivice, taj teret koji sam nosio uvek mi je zadavao velike probleme, kao da sam osećao fizički teret unutar sebe... Uvek sam se pitao, pa vidi šta si sve radio. Jer kad se drogirao to ne osećaš, ali kad nema anestezije, kad nema droge, onda to sve osećaš, ta krivica je tu i pritiska na neki način... Nakon eprobiranja to je nestalo, kad je Bog došao kao rehabilitacija. (Nikola)

Smatramo da je jedan od najproblematičnijih aspekata zavisnosti upravo disfunkcionalni narativ zavisnika, koji je interpretiran, kako od zavisnika tako i od onih koji su oko njih, kao preozbiljni i suviše komplikovani da bi se zane-marili, i koji zahtevaju hitnu odluku; drugim rečima, stigmatizovani identitet zavisnika neophodno je zameniti novim narativnim identitetom.

Zavisnici su motivisani da pronađu značenje sopstvenih života na načine koji održavaju sopstvene narative; imaju želju da povrate pozitivan odnos prema sebi. McIntosh i McKeganey ističu da je narativ izlečenja takođe predstavljen i shvaćen kao metod za konstruisanje 'ne-zavisničkog identiteta'. Mišljenja su da je ono što stimuliše heroinske zavisnike da prestanu da koriste drogu zapravo želja da obnove sopstveni "iskvaren identitet" (*spoiled identity*) (McIntosh and McKeganey 2002, 44). U svom istraživanju u Škotskoj, McIntosh i McKeganey su intervjuisali 70 zavisnika u procesu lečenja i otkrili su tri ključne oblasti u kojima njihovi narativi mogu biti viđeni kao konstrukti ne-zavisničkog identiteta; kao prvo, u relaciji ka reinterpretaciji aspekata njihovog korišćenja droga kao stila života; kao drugo, u odnosu ka rekonstrukciji njihovog osećaja za sopstvo i kao treće, u odnosu ka tezi o ubedljivom objašnjenju njihovog izlečenja. Te tri oblasti uključuju razumevanje prošlog zavisničkog ponašanja u negativnom svetlu, konstruišući novi osećaj sopstvenog narativa i proizvodeći ubedljivo objašnjenje izlečenja. Takođe, Koski-Jännes u svom istraživanju otkriva da napuštanje zavisnosti često uključuje lične i socijalne projektne identitete (Koski-Jännes 2002). Druga studija, iste tematike, dalje otkriva da preorijentacija može

da varira od minornih promena do velikih rekonstrukcija identiteta posmatrane osobe. Važno je napomenuti, međutim, da želja za obnovljenjem nečijeg identiteta nije dovoljan uslov za uspešnim izlaskom iz zavisnosti. McIntosh radije navodi da je neka vrsta kognitivne promene neophodan uslov kako bi se takva promena dogodila (McIntosh and McKeganey 45). Odluka o ostavljanju droge je često ubrzana određenim događajima koje nazivamo okidačima. Mnogi autori naglašavaju važnost tzv. "tačke preokreta" kada osoba odluči da prestane da se drogira (McIntosh and McKeganey 2002). Ovaj odlučujući momenat teoretičari različito opisuju bilo kao "egzistencijalnu krizu" (Waldorf 1983), "epistemološki zaokret" (Shaffer and Jones, 1989) ili "dodirivanje dna" (*hitting rock bottom*) (Maddux and Desmond, 1980). Ova vrsta egzistencijalne krize ili tačke preokreta je esencijalni korak u procesu izlečenja. Takođe, ove tačke preokreta često mogu biti i početak konverzije. Na primer, u Lukinom slučaju tačka preokreta se dogodila kada je završio u zatvoru. Ovaj krizni momenat može da se razume kao početak njegove konverzije.

Jednog jutra.. policija me je u krizi odvela u zatvor. Tada sam shvatio da sam umoran od toga [drogiranja]. Tada sam rekao sebi ovo je poslednji put da prolazim apstinencijalnu krizu i ne mogu više da se vraćam na narkomaniju i prolazim sve ovo. Psihički sam bio jako poremećen, loše sam pamtio, bio sam prepun strahova, pomalo paranoičan. Jedno teško psiho-fizičko stanje. Postoji jedna tačka preokreta, ja znam kada sam prvi put, ja zaista sam, bez odlaska u crkvu i bez nekih drugih ljudi, kada sam se sam obratio Bogu. Rekao sam da želim s njime [s Bogom] i da ne želim više da se drogiram. To je bila moja molitva Bogu, Božića 2001. godine. Posle toga više nikad nisam uzeo drogu. Naravno na mene je uticalo i to što su mi drugi pričali o Bogu, o Isusu Hristu, o životu vere koji pomaže čoveku. Nakon toga sam ušao u program Raskršće i to mi je kasnije puno pomoglo. (Luka)

U Darijinom slučaju tačka preokreta se dogodila kada se prijatelj predozirao (*overdose*) u njenom stanu. Evo šta Darija kaže o tome:

On [prijatelj] je overio od dopa koji sam mu ja prodala. Bila sam jako uplašena. Zajedno sa mojim sinom pala sam na kolena i izrekla svoju prvu molitvu. Molila sam Boga da podigne njegovo neživotno telo. Bog je odgovorio na moju molitvu i moj prijatelj se povratio. Posle tih događaja odlučila sam da uradim nešto sa svojim životom. (Darija)

Anja smatra da je dijagnostikovanje hepatitisa C bilo ključno u odluci da prestane sa uzimanjem droge.

"Bio sam navučen"...

Ne verujem da je to bila samo jedna tačka, verujem da je to bilo dugogodišnje iznurivanje drogiranjem i dugogodišnje iscrpljivanje tela gde više zaista, ono, nisam mogla da podnesem to stanje iznurenosti hemikalijama. To je jedan jako veliki period moje potrebe da izađem iz toga, jer je bilo užasno mučno. Nekako koincidiralo je moje obraćenje i dijagnosticiranje hepatitisa C. Dijagnoza hepatitisa C meni je bila, apsurdno zvuči, ali kao neka blagodat, jer sam konačno morala da stanem sa svim. A u isto vreme sam se obraćala, jer ni to nije bilo trenutno, bila sam u tom procesu. Prosto mi je to olakšalo da nema kušnje. (Anja)

Tačka preokreta u Pinkijevom slučaju je bila kad je završio u zatvoru zbog pljačke.

Sticajem okolnosti su me uhapsili nekoliko dana pre nego što sam otišao u Crnu reku [rehabilitacioni program], nešto sam pljačkao neku trafikku, bez maske bez ičega, tu u kraju, 10 metara od kuće. Pošto sam bio u krizi, nisam znao kako da dođem do para i onda sam tu otišao, žena me zna, došla mi milicija posle 20 minuta kući. I onda sam malo razmislio. Bio tamo [u zatvoru], proveo jednu, dve noći, izmaltretirali me. Pritom sam bio u fizičkoj krizi, i od sve te muke od svega što mi se izdešavalo. Em, što sam počeo baš često da overavam, ne znam šta se tu dešavalo, nebitno od količine - overim. I onda sam se tu zapitao: ili ću da budem u zatvoru, ili ću da umrem, ili ću da živim kako živim, a živeo sam od danas do sutra. Od svega toga... gledam roditelje kukaju i plaču, ja vidim da sve vodim u propast, i sebe i druge. I onda sam rešio da odem tamo [u rehabilitacioni program] na šest meseci. (Pinki)

Leo daje malo širi kontekst svoje priče kako je odlučio da prestane sa drogiranjem.

Dolazim kući 7. maja i rodbina mi kaže tata ti je umro na vikendici... Umro je od srca, jer se nervirao oko mene. Još je bilo bombardovanje, ne možeš čaleta prebaciti, mostovi srušeni. Onda sam rekao majci da ćemo se zajedno boriti i da se neću drogirati. Posle par dana ja opet počinjem. Keva me provalila, bila je sva nesretna. Ona je našla neki čaletov novac od par hiljada maraka, koji sam joj ja ukrao i opet se navukao. Jedan dan je išla kod lekara na neku kontrolu... Taman smo dali tati 40 dana za vikend. Ona me zaključala kući i otišla kod lekara i nju udari auto ispred zgrade, zato što je bila rasejana - znam to. I nikad nije došla k sebi, posle par meseci umire. Za dva meseca sam izgubio i mamu i tatu i još sam navučen bez zdravog razmišljanja. Kada se to desilo rodbina je zatvorila vrata. Odmah posle toga prodajem vikendicu za 20.000 hiljada maraka. Za mesec dana sam potrošio heroína za 20.000 maraka. Tada mi je bilo

jako teško, ostao sam sâm, polako venem. Izgubljen skroz i sad ovi [dileri] hoće i stan da mi otmu. Davali su mi da se zadužujem. Hteo sam da se overim, izgubio sam stan, bio sam na ulici, bio sam jadan i sebi i drugima. Ovi [dileri] su mi uzeli gajbu, duguji mi 50.000-60.000 evra, hteli su da overim. Onda sam čuo da neki ljudi pomažu narkomanima. Hteo sam da idem na psihijatriju ali nisu hteli da me prime. Molio sam ih da prespavam tamo, samo da imam gde da spavam, napolju hladno, samo da imam nešto da jedem. Tada po mene dolaze ljudi iz Raskršća⁷ i odveli su me u program." (Leo)

Istaknuta biografska karakteristika većine zavinsika su njihovi neuspešni napor da prestanu sa korišćenjem narkotika. Obično se zavisnici upetljaju u mnoge lične strategije pre nego što su voljni da napuste zavisničko ponašanje. Jedino ukoliko ovakvi napor propadnu, radikalna promena postaje ozbiljna mogućnost. Ovde posebno ističemo da religiozno iskustvo može biti jedna od preduzetih formi razrešenja krize. U literaturi koja se bavi pitanjem zavisnosti ovakvi događaji su takođe opisivani kao "epifanije" (bogojavljanje) (Denzin 1989).

Evo šta Marko i Leo kažu o tome:

Tačka preokreta je bio taj osećaj Božije milosti, doživljaj da Bog ima rešenje za moj život. To sam doživeo u crkvi, kroz jednu jednostavnu rečenicu "Što je tebi nemoguće, Bogu je moguće". Ja sam se tada praktično obratio. Tada je počeo preokret u mom životu. To nije bilo nešto dramatično i naglo. I pored toga što sam to veče u crkvi iskusio natprirodnu Božiju prisutnost, znao sam da ja više ne moram da se drogiram, ja sam to veče, da se razumemo, otišao da uzmem heroin. Znači ja sam i dalje imao tu staru narkomansku prirodu, i tu lošu naviku koja me je terala da to uradim. Ali sutradan kad sam ustao, ja sam 'video svetlo'. (Marko)

Ja sam bio otvoren za svaku priču jer sam bio očajan. U principu ne znam ni koliko sam tada bio svestan da mi oni pričaju [ljudi iz rehabilitacionog centra] o Bogu i da mi Bog može pomoći. Ja sam sve prihvatao, jer sam bio izgubljen, iskreno da su mi pričali o meditiranju ja bih i to prihvatio. Mada mi je jako prijalo kada su se molili za mene i taj ceo duh tih ljudi mi je prijao. (Leo)

Iz navedenog vidimo da duhovni aspekt ima velikog značaja za bivše zavisnike u procesu rehabilitacije. Zbog toga ćemo našu pažnju usmeriti ka ulozi religijskog iskustva u procesu izlečenja, dajući poseban značaj uticaju religijske konverzije pri (re)konstrukciji identiteta.

⁷Raskršće je verski rehabilitacioni program u Novom Sadu.

Religijska konverzija kao narativni konstrukt identiteta

Mnogi autori ističu da su ljudi rutinski uključeni u redefinisanje sopstvene biografije i svog identiteta u svetlu novog iskustva (McAdams 1991). Bruner pojašnjava kako se proces promene od jedne priče ka drugoj dešava. Prema njemu, stalno se opaža nedoslednost između ranije prihvaćenih priča i nove situacije koja vodi do odbacivanja ili dovođenja u pitanje starog narativa (Bruner 1986, 153). Mišljenja smo da konverzija može biti shvaćena kao primer ovog uobičajenog procesa. Prema tome, u kontekstu konverzije to je *biografska rekonstrukcija* ili renarativizaciji života, u kojoj subjekat aktivno reinterpreтира prošlo iskustvo slike o sebi iz povlašćenog položaja sadašnjosti, i to na način koji subjektu menja smisao prošlosti (Snow and Machalek 1983, 266). U skladu sa tim Berger i Luckmann nas podsećaju da iskustvo konverzije generalno uključuje dramatičnu transformaciju socijalne realnosti osobe. Oni naglašavaju da: "stara realnost...mora biti reinterpretirana unutar legitimnog aparata nove realnosti. Ovo uključuje reinterpretaciju biografske prošlosti u totalu." (Berger and Luckmann 1966, 179).

Ovde je značajno obratiti pažnju na odnos između identiteta i konverzije. Tako, Thumma vidi konverziju kao *srž konstrukcije identiteta*, u kojoj iskustvo konverzije oblikuje identitet i vodi ka važnoj promeni u životu individue (Thumma 1991). Gillespie naglašava da forme i iskustva religijskih konverzija i ličnog identiteta imaju duboke efekte na aktuelnu percepciju smisla života (Gillespie 1979). Štaviše, religijska konverzija može da pomogne da se oslobodi osećaj psihološke krize zato što može da proizvede smisao u svetlu besmisla i integracije identiteta kada je suočen sa okolnostima koje su prouzrokovale da individua dovede u pitanje sopstveni osećaj identiteta (Beit-Hallahmi and Argyle 1997).

U kontekstu zavisnosti, neki autori obrazlažu da religijska konverzija nudi novi identitet rehabilitovanom zavisniku koji im omogućava da započnu novi život (Ho-Yee Ng and Shek 2001). Snow i Machalek ovo nazivaju *usvajanjem glavne uloge* (Snow and Machalek 1983) u kojoj subjekat vidi interpretaciju novog religijskog identiteta sa svim ostalim identitetima; podređenost svih drugih identiteta novom religijskom identitetu ili eliminacija ostalih identiteta koji su nekompatibilni sa novim. Neophodno je napomenuti da novi religijski narativ kreira novi socijalni identitet kako bi se zamenila etiketa "kriminalca". Za bivše zavisnike konverzija može biti shvaćena kao usvojeni mehanizam koji pomaže da se reši psihološki konflikt i da se stvori novi *self* narativ. Narativi obraćanja dozvoljavaju bivšim zavisnicima da održe interpretativnu kontrolu nad svojim životom "izbegavanje stigmatizacije koja je dobijena spolja tako što će ih zameniti novim religijskim identitetom" (Shadd 2006, 174). Stoga, narativi obraćanja pomažu bivšim zavisnicima pri otklanjanju stida i srama, te u isto vreme kreiraju novi socijalni i religijski identitet koji omogućava

zavisnicima da razviju svoje samopoštovanje (Shadd 2006, 161). Takođe, za bivše zavisnike njihovo svedočenje je prilika da reinterpretiraju i rekonstruišu svoju prošlost, ali i da planiraju svoju budućnost u okviru novog religijskog (kanoničnog) jezika i da dosledno konstruišu životnu priču kao tipičnu priču konverzije (Popp-Baier 2002). Kazivanje svedočanstva se razume kao 'tehnika selfa' (*technique of the self*) (Marshall 2009), poseban model kreiranja novog identiteta i kolektivnog pripadanja.

Štaviše, kada ljudi "zamene svetove" i usvoje novi religijski i socijalni identitet, neophodno je da pronađu značajne druge (*significant others*) koji su voljni da prihvate njihov novi identitet i/ili novi narativ (Berger and Luckmann). Dakle, u ovoj narativno-socijalno konstrukcionističkoj paradigmi, doživljaj sebe postoji u konstatnoj razmeni sa drugima. JA neprekidno stvara sebe kroz narative koji uključuju druge ljude, recipročno utkane u te narative (Weingarten 289). Stoga, identitet vidimo više kao proces, a ne kao zatvoreni i dovršeni entitet, s obzirom da se konstrukcija identiteta odvija u dijalogu sa značajnim drugim, koji pobija ili potvrđuje ponuđene identitete. Prema tome, pojam o sebi je socijalna konstrukcija i ne nastaje u introspektivnom vakuumu. Informacije koje bivši zavisnik dobija o sebi od značajnih osoba iz svog okruženja su bitni faktori u procesu rehabilitacije i konverzije. Proces formiranja novog identiteta uključuje i očuvanje osećanja ličnog kontinuiteta tokom vremena, utvrđivanje osećanja istovetnosti i identiteta uprkos svih promena kroz koje bivši zavisnik prolazi. Stoga, rekonstrukcija biografije, i tako proistekla naracija, daju novo značenje pri definisanju zavisnikovog identiteta, njegovog odnosa sa Bogom i smisla života. Prema tome, u *renarativizaciji* života, bivši zavisnik aktivno reinterpretira prošlo iskustvo slike o sebi iz povlašćenog položaja sadašnjosti, i to na način koji zavisniku menja smisao prošlosti (Snow and Machalek 1983: 266).

Nesumnjivo centralna komponenta uspešnog izlečenja od zavisnosti jeste, kako smo već napomenuli, prihvatanje novog identiteta upravo od značajnog drugog. Kao što Biernacki spravom naglašava da značajni drugi moraju da prihvate apstinente kao obične ljude koji više nisu zavisnici i "da se pred njima ponašaju u uslovima novog, 'običnog' identiteta koji trenutno postoji" (Biernacki 1986, 142). Socijalna stigma može biti ogromna barijera koja se mora prevazići ukoliko su zavisnici uspešno prekinuli sa korišćenjem narkotika i ukoliko su transformisali svoje živote (Biernacki 179).

Ovde je važno pomenuti da pri razvoju novog narativa, značaj prošlosti proizvodi neophodnu bazu iz koje zavisnik izvlači smisao sopstvene borbe sa zavisnošću. Ne samo da je neophodno razviti novi religijski identitet zavisnika, već se zahteva pozitivno razumevanje i korist od korišćenja droga (McIntosh and McKeganey, 155). Često zavisnici sopstvenu zavisnost interpretiraju kao Božju volju koja ih je vodila ka spasenju. Novi narativ donosi novo razumevanje zavisnosti kao dar ili novu šansu. Opravdavanje iskustva zavisnosti

kao smisleno i svrsishodno može biti shvaćeno kao mehanizam suočavanja (*coping*). Možda za neke ljude ovo nije adekvatna strategija, ali zavisnicima ovo svakako pomaže da se bore sa stigmom i stidom.

Evo šta Anja kaže o uticaju obraćenja na njen identitet:

To što sam rekla da sam bila zatvorena i da sam još uvek, ali na mnogo drugačiji način. I mislim da toj promeni kvalitativnoj moje vrste, tako neke hermetičnosti moje ličnosti, ako postoji, a postoji u nekoj meri, mislim da je vera odigrala veliku ulogu zato što me je naučila da nije strašno biti vidljiv. Zato što ako si ti, ako Bog vidi tvoje srce sve vreme, znači ti si svakako nekako vidljiv, vidljiv si na način koji ne može biti bolji i znači nema čega da se bojiš i nema šta da kriješ. E to je bilo veliko oslobođenje, ali to je došlo mnogo kasnije, mnogo, mnogo kasnije. Ali je neki osećaj otvorenosti počeo odmah, od samog obraćenja. Do tada [pre obraćenja] meni je stalno bilo frka i na poslu da se ne sazna za moju prošlost, kako će to uticati. Ja sam radila na fakultetu. Kako bi to uticalo, hoće me gledati drugačije, hoće mi dati otkaz, znaš ono šta će se sve dešavati. E, kada sam se obratila to više apsolutno mene ništa nije plašilo. Čak mi je bilo, ono, da bih svakom ispričala ako me pita šta je bilo. Onda, na primer, i u smislu neke, kako se to kaže, griže savesti zbog te prošlosti, ovaj, jedno vreme nakon što sam se skinula bio je period kada sam bila jako zadovoljna što sam se skinula, ali nisam mogla biti potpuno srećna jer mi je stalno nekako ono kao a što moram, zašto moram da imam to kao prošlost. Zašto je moja prošlost takva, zašto moram da imam tu mrlju u životu. E, vera mi je recimo pomogla, mada to nije adekvatna reč, jer kada kažeš pomogla ja sam se tu kao nešto borila. Ona je prosto, odnela to... Dala smisao i prosto mi je onako bukvalno skinula to breme, da ja više nisam tu prošlost osećala, kao, zašto ta mrlja, nego prosto, to je moj put bio, to je moj put bio i ja sam morala tako doći do ovoga gde sam sada. A pri tom ne mogu reći da sam ponosna na nju, ali sam ponosna na to što više to ne traje, nego mu je došao kraj. Tako da sve je nekako došlo na svoje mesto. (Anja)

Nadalje Anja je uspela da spoji svoje trenutno akademsko interesovanje sa svojom prošlošću, što joj je omogućilo da nađe smisao u svojoj prošlosti.

Sada ovo poslednje što sam rekla da je sve nekako našlo svoje mesto. Mada sam ja u jednom periodu bila u nekom vakumu šta ću s tim. Jer meni je taj deo prošlosti jako bitan deo života, jer meni su se tu odigrala, začela, je li, bitna interesovanja u mom životu, neka interesovanja koja još uvek imam. Naravno u razvijenom nekom obliku, ali to znači, to su interesovanja za neke podkulture, kontra-kulture i umetnost i književnost i još neke grane umetnosti koje me-

ne još uvek zanimaju, kažem naravno u drugačijem obliku. Ali to je to, i sad, pri tom to interesovanje u mom slučaju nikada nije bilo samo akademsko interesovanje nego je uvek bilo i deo života, je li, ono što me zanimalo u kulturološkom smislu ja sam na neki način i živela u tom životu ulice. I sad, ja sam zaista osećala i u okviru tog i mog stvarnog iskustva i mog samog kulturološkog interesovanja, bilo mnogo toga što ja jednostavno nisam mogla da osećam samo kao moju prošlost, jer to je još uvek deo mene. Ja sam svo vreme mog školovanja mislila da, i osećala bih se loše ako bi moj akademski interes bio jedno, a moj život totalno drugo. I onda, konačno, kada se to na neki način spojilo, to je bilo za mene zaista ono idealno što sam želela da radim. A i to sada radim, mislim možda u obliku koji me najviše zadovoljava do sada i čini najsrećnijom.(Anja).

Umesto zaključka: teološko-religiološke refleksije

Zavisnost od droge nema samo socijalne i psihološke aspekte već i teološke. Mnogobrojne studije naglašavaju značajne međuodnose religioznosti, duhovnosti i zloupotrebu droga kroz životni vek (Benda and McGovern 2006). Religija nudi božanske principe uzimajući u obzir svetost fizičkog, mentalnog i duhovnog bića osobe (Worthington 1993). Religija se takođe sastoji od moralnih imperativa i samokontrole koja je utemeljena u autoritetu Boga (Benda, Pope and Kelleher 2006). Pored toga, religija stvara priče koje nude smisao pretećim iskustvima kao što su patnja, životni slom, smrt, tragedija, zlo, bol i nepravda. Do sada smo pomenuli tri centralne karakteristike u procesu izlečenja: izgradnja novog narativnog identiteta, religijska konverzija i socijalna podrška. Sada ćemo ovo elaborirati kroz teološko-religiološki ugao.

Na osnovu Ricoeurove narativne teorije, Oliver Taïeb i njegovi saradnici smatraju da zavisnici mogu zatražiti pomoć kroz popularnu, ali i profesionalnu literaturu koja se bavi pitanjem zavisnosti. Ovo uključuje fikciju, istoriju, sociologiju, psihologiju i psihijatriju. Dakle sve ono što je u vezi sa zavisnošću, kako bi zavisnici učinili svoje živote razumnim, i kako bi konstruisali svoje identitete kroz identifikaciju (krugovi mimikrije (*mimesis*) prema Ricoeuru) a nadasve bili sposobni da dožive promenu (Taïeb 2008). Bez svake sumnje, Taïeb je u pravu kada tvrdi da je samotransformacija moguća ukoliko zavisnici čitaju literaturu o zavisnosti, jer ona dozvoljava zavisniku da konstruiše sopstveni identitet putem identifikacije. Kategorije koje proizilaze iz Taïbevog rada na kraju mogu biti interpretirane kao teološko-religiološke. U ovom okviru predlažemo da bivši zavisnici prvenstveno konstruišu svoje identitete kroz religijske tekstove i narative verskih zajednica u kojima se obraćaju. Literatura koja se bavi svedočanstvima konverzije bivših zavisnika takođe može biti uključena. Evo šta Irena kaže o uticaju narativa rehabilitacionog programa:

"Bio sam navučen"...

Mi smo ujutro svake srede i nedelje imali sastanke gde su devojke delile svoja svedočanstva i lična iskustva sa Bogom kroz koje su prolazili, i kroz njihove živote sam videla da Bog može raditi i u mom životu. (Irena)

Nikola govori o literaturi koja mu je pomogla u procesu rehabilitacije:

Dobre hrišćanske knjige su mi pomogle u evidentiranju nekih problema sa kojima sam se ja suočavao, gde sam video da su se drugi suočavali sa istim problemima i kako im je Bog pomogao. Knjige su me ohrabrivale i pomagale mi da vidim neke perspektive koje do tad nisam video, pomagale su mi da učim o Bogu o veri, takođe svedočanstva šta je Bog uradio u drugim životima. (Nikola)

Takođe, biblijski tekstovi omogućavaju zavisnicima ne samo da konstruišu svoje identitete, već i da pronađu smisao svoje patnje.

U programu sam stalno čitao Novi zavet i jako mi je bilo dobro dok čitam. Najveći blagoslov koji sam doživeo je to što sam na neki način susreo da prvi put u životu neko, ali sam shvatio da je to Bog, sad kad iz ove perspektive gledam, komunicira sa mnom, sa dubokom unutrašnjosti mog bića... Kroz Sveto pismo sam doživeo najintimnije zajedništvo sa Bogom. (Nikola).

Bez svake sumnje vernici stvaraju smisao i identitet kroz religijske tekstove i narative određenih religijskih tradicija. Kao što Ganzevoort ističe: "I religijske priče i priče identiteta govore nam ko smo i na kom mestu stojimo u ovom svetu. One definišu, interpretiraju i usmeravaju naš odnos sa Bogom i našim satrudnicima i saputnicima." (Ganzevoort 1998, 277).

Smatramo da je odnos između bivših zavisnika i svetih tekstova više indirektan nego direktan u formi čitanja i/ili slušanja. Kao što je već pomenuto ovaj odnos se stvara putem posredovanja religijskih zajednica gde se zavisnici obraćaju. Kao što Alasdair MacIntyre sažeto izražava da je "priča mog života uvek utisnuta u priče onih zajednica od kojih sam crpeo sopstveni identitet." (MacIntyre 1981, 205). Kaufmann, s druge strane, naglašava da je pojedinac sačinjen od društvene zbilje i kao takav postaje deo društvenog konteksta, jer pojedinac nije, kako Kaufmann smatra "čista svijest – a ponajmanje čisto racionalna svijest – izvan povijesti i odvojena od svog konteksta" (Kaufmann 2006, 37). Uloga narativa u oblikovanju nečijeg identiteta je evidentna u analizama religijskog diskursa zajednice u kojoj su se zavisnici obratili. Svaka verska zajednica ima sopstvenu kulturu – simbole, kanonični diskurs koji ih razli-

kuje od drugih. Hänninen i Koski-Jännes su u svom istraživanju pronašli da su ljudi koji su uspjeli da prevaziđu svoju zavisnost često iskorišćavali određene kulturne i religijske modele priča kako bi dali strukturu svojoj određenoj putanji unutar ali i izvan zavisnosti (Hänninen and Koski-Jännes 1999).

Očigledno je da socijalna uloga osobe ne može biti odvojena od njegovog ili njenog ličnog identiteta. Osećaj pripadnosti izazvan od strane zajednice omogućava konstrukciju identiteta. Religijsko iskustvo takođe uključuje svest o pripadanju verskoj zajednici. Govoreći iz ugla zajedništva o konverziji neophodno je fokusirati se na ljudsku dimenziju konverzije, gde se ona vidi kao neka vrsta naturalizacije u kolektiv. Vera nije nešto što ljudi drže individualno, pre svega vera se ostvaruje u religijskim zajednicama. Nesumnjivo da biste se preobratili to znači da na nekom nivou morate ući u zajednicu.

Naši sagovornici to izražavaju na sledeći način:

Naravno na mene je uticalo i to što su mi drugi pričali o Bogu, o Isusu Hristu, o životu vere koji pomaže čoveku. Nakon toga sam ušao u rehabilitacioni program i to mi kasnije puno pomoglo. (Luka)

Ja sam se uključio u nešto i Bog mi je u tome pomogao da istrajem. Ako se ti u nešto ne uključiš, ne može niko da ti pomogne. Ja ceo život imam krug ljudi koji mi ceo život soli pamet i ništa mi nisu pomogli, dok ja sam nisam rešio. A i taj Bog... ha, On mene nije znao, ja nisam išao u Crkvu, nikada Mu se nisam molio, što bi mi pomogao. Ali kada sam bio u Crnoj reci molio sam se Bogu, išao u Crkvu, išao na službe, postio, a u isto vreme i radio nešto po pitanju mog zdravlja i onda je sve izašlo kako treba. Vidi se tamo, kad smo mi na terapiji, tačno vidiš ko će da se izleči, a ko neće, ko nešto radi, ko ne radi ništa. (Pinki)

Ja sam čuo Evanđelje na jednom sastanku rehabilitacionog programa, gde su mi ljudi pričali o tome i molili se za mene. Ja sam hteo da se mole za mene, jer nisam imao šta da izgubim, s druge strane bila mi je potrebna pomoć i ja sam nakon te molitve video pozitivnu promenu u mom životu... Sećam se drugačijeg sutrašnjeg dana, nešto se desilo u meni, i ja sam apsolutno siguran u to. Nakon toga sam ušao u rehabilitacioni centar na godinu dana i u njemu sam doživljavao rehabilitaciju na kojoj sam bio usmeravan da tražim pomoć od Boga." (Nikola).

Postoji uzročna veza između lične konverzije i zajednice u kojoj se to dešava; zajednica je u isto vreme i kontekst i uzrok procesa konverzije. Stoga, konverzija se ne događa bez zajednice, već unutar nje. Ovde se možemo poslužiti Kallenbergovom socijalno-konstrukcionističkom definicijom konverzije. Prema njemu, "konverzija je nastanak novog životnog modela koji nastaje

samouključivanjem u deljeni život, jezik i paradigme verujuće zajednice." (Kallenberg 1995, 362). U kontekstu zavisnosti, verska zajednica može biti viđena kao značajni drugi koji je voljan da prihvati i potvrdi novi identitet ili novi narativ zavisnika. Svest o prihvatanju pomaže zavisnicima da prevaziđu stigmatu i stid. Kao što Marko kaže:

Ja smatram da bez centra i zajednice, ja se nikad ne bih mogao skitnuti. Ja nisam sociopata, ali mi je stalno potrebno da imam nekog pored sebe. Potrebno mi je da imam neki krug ljudi oko sebe. U to vreme nisam mogao da budem sam, kada sam sâm, osećaj tuge i promašenosti bi me izjedao. Zajednica je bila ključna u mom procesu rehabilitacije." (Marko)

Literatura:

- Anderson** T. Walter. 1990. *Reality isn't What is Used To Be: Theatrical Politics, Ready -to-Wear Religion, Global Myths, Primitive Chic, and other Wonders of the Postmodern World*. San Francisco: Harper & Row.
- Berger**, Peter and Luckmann, Thomas. 1966. *The Social Construction of Reality*. Harmondsworth, England: Penguin.
- Beit-Hallahmi**, Benjamin and Argyle, Michael. 1997. *The Psychology of Religious Behaviour, Belief and Experience*. London: Routledge.
- Bruner**, Jerome. 2002. *Making Stories: Law, Literature, Life*. New York: Farrar, Strauss and Giroux.
- Bruner** M. Edward. 1986. "Ethnography as narrative" in: *The Anthropology of Experience*. Chicago: University of Illinois, 139-155 (eds. Victor Turner and Edward M. Bruner).
- Brockelman**, Paul. 1992. *The Inside Story: A Narrative Approach to Religious Understanding and Truth*. Albany: State University of New York Press.
- Brockmeier**, Jens and Carbaugh, Donal (eds.). 2001. *Narrative and Identity: Studies in Autobiography, Self and Culture*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Benda** B. Brent and McGovern F. Thomas (eds.). 2006. *Spirituality and Religiousness and Alcohol/Other Drug Problems: Treatment and Recovery Perspectives*. Binghamton: The Haworth Press Inc.
- Benda** B. Brent; Pope K. Sandra and Kelleher J. Kelly. 2006. "Church attendance or religiousness: Their relationship to adolescents' use of alcohol, other drugs, and delinquency" in: *Spirituality and Religiousness and Alcohol/Other Drug Problems: Treatment and Recovery Perspectives*. Binghamton: The Haworth Press Inc., 75-87.

- Biernacki**, Patrick. 1986. *Pathways from Heroin Addiction Recovery without Treatment*. Philadelphia: Temple University Press.
- Bury**, Mike. 2001. "Illness narratives: Fact or fiction?" in: *Sociology of Health & Illness* 23, 263-285.
- Cami** Jordi and Farre Magi. 2003. "Drug Addiction" in: *New England Journal of Medicine*, (10), 975-986.
- Castel** Robert, et al. 1998. *Les sorties de la toxicomanie* [Leavings from drug addiction]. Fribourg, Switzerland: Editions Universitaires.
- Denzin**, Norman. 1989. *Interpretive Interactionism*. Newbury Park CA: Sage Publications.
- DiClemente**, C. Carlo. 2003. *Addiction and Change: How Addicts Develop and Addicted People Recover*. New York: The Guilford Press.
- Ganzevoort**, Ruud. 1994. "Crisis Experience and the Development of Belief and Unbelief" u: *Belief and Unbelief. Psychological Perspectives*. J. Corveleyn, D. Hutsebaut (eds.), Amsterdam: Rodopi, 21-38.
- Ganzevoort**, Ruud. 1998. "Religious coping reconsidered: Part One" in: *Journal of Psychology and Theology* 26 (3), 260-275.
- Ganzevoort**, Ruud. 1998. "Religious Coping Reconsidered: Part Two: A Narrative Reformulation," in: *Journal of Psychology and Theology* 26 (3) 276-286.
- Ganzevoort**, Ruud. 2008. "Scars and stigmata: Trauma, identity and theology" u: *Practical Theology* 1/1, 19-31.
- Gillespie**, V. Bailey. 1979. *Conversion and Personal Identity: How and Why People Change*. Birmingham: Religious Education Press.
- Gergen**, J. Kenneth. 2002. "Social Construction and Practical Theology: The Dance Begin," in: *Social Constructionism and Theology*, Leiden: Brill, (eds. C.A.M. Hermans, G. Immink, A. De Jong, J. van der Lans). 6-11.
- Häninen** Vilma and Koski-Jännes Anja. 1999. "Narratives of recovery from addictive behaviours" u: *Addiction* 94 (12), 1837-1848.
- Häninen** Vilma and Koski-Jännes Anja. 2004. "Stories of attempts to recover from addiction" u: *Addiction and life course*. Helsinki: NAD Publication 44, 231-246, (eds. P. Rosenqvist, J. Blomqvist, A. Koski-Jännes & L. Öjesjö).
- Hurwitz**, Brian., Tapping, Caroline., Vickers, Neil. 2006. "Life Histories and Narratives of Addiction," in: *Drugs and the future: Brain science, addiction and society*. London: Academic Press, 485-506. (eds. David J. Nutt, Trevor W. Robbins, Gerald V. Stimson, Martin Ince, Andrew Jackson).
- Hydén**, Lars-Christer. 1997. "Illness and narrative" in: *Sociology of Health & Illness* 19.
- Kaufmann**, Jean-Claude. 2006. *Iznalaženje sebe. Jedna teorija identiteta*. Zagreb: Antibarbarus.
- Koski-Jännes** Anja. 2004. "In search of a comprehensive model of addiction" in: *Addiction and Life Course*. Helsinki: NAD Publications 44, 49-67. (eds. P. Rosenqvist, J. Blomqvist, A. Koski-Jännes and L. Öjesjö).

- Koski-Jännes**, Anja. 2002. "Social and personal identity projects in the recovery from addictive behaviours" in: *Addiction Research & Theory*, 10 (2), 183-202.
- Kerby** P. Anthony. 1991. *Narrative and the Self*. Bloomington: Indiana University Press.
- Kleinman, Arthur**. 1998. *The Illness Narratives: Suffering, Healing and the Human Condition*. New York, Basic Books.
- Maddux** F. James and Desmond P. David. 1980. "New light on the maturing out hypothesis in opioid dependence" in: *Bulletin on Narcotics* (32), 15-25.
- McAdams**, P. Dan. 1993. *The Stories We Live By: Personal Myths and the Making of the Self*. New York: Morrow.
- McAdams**, P. Dan. 2006. *The Redemptive Self*. Oxford: Oxford University Press.
- McIntosh**, James and McKeganey, Neil. 2000. "Addicts' Narratives of Recovery from Drug Use: Constructing a Non-Addict Identity," in: *Social Science & Medicine* 50 (10), 1501-1510.
- McIntosh**, James and McKeganey, Neil. 2001. *Beating the Dragon: The Recovery from Dependent Drug Use*. Harlow: Prentice Hall.
- MacIntyre**, Alasdair. 1981. *After Virtue*. South Bend, Ind: University of Notre Dame Press.
- Marshall**, Ruth. 2009. *Political Spiritualities: The Pentecostal Revolution in Nigeria*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Ng**, Ho-Yee and Shek Daniel T. L. 2001. "Religion and therapy: Religious conversion and the mental health of chronic heroin-addicted persons" in: *Journal of Religion and Health* 40 (4), 399-410.
- Popp-Baier**, Ulrike. 2002. "Conversion as a Social Construction: A Narrative Approach to Conversion Research." in: *Social Constructionism and Theology*. Leiden: Brill, (eds. C.A.M. Hermans, G. Immink, A. De Jong, J. van der Lans), 41-61.
- Radić**, Tatjana. 2009. "Pravoslavlje kao duhovno – terapijski metod lečenja narkomana: obraćenje šticenika rehabilitacionog centra "Crna reka" i zajednice "Zemlja živih", u: *Konverzija i kontekst: teorijski, metodološki i praktični pristupi religijskoj konverziji*. Novi sad: CEIR, 63 – 75 (ur. Zorica Kuburić i Srđan Sremac).
- Ricoeur**, Paul. 1984. *Time and narrative* (Vol. 1). Chicago: University of Chicago Press.
- Ricoeur**, Paul. 1988. *Time and narrative* (Vol. 3). Chicago: University of Chicago Press.
- Ricoeur**, Paul. 1991. "Life in Quest of Narrative," u: *On Paul Ricoeur: Narrative and Interpretation*. New York: Routledge, 20-33 (ed. David Wood).
- Ricoeur**, Paul. 1991. "Narrative identity" in: *On Paul Ricoeur: Narrative and Interpretation*. New York: Routledge, 188-200. (ed. David Wood).

- Ricoeur**, Paul. 1987/1991. "Life: A story in search of a narrator", in: *Facts and Values: Philosophical Reflections from Western and Non-Western Perspectives*. Dordrecht: Martinus Nijhoff, (eds. M.C. Doerer and J.N. Kraay) [Reprinted: in: *A Ricoeur Reader: Reflection and Imagination*. London: Harvester Wheatsheaf, 1991, (ed. M.J. Valdés)].
- Ricoeur**, Paul. 1992. *Oneself as Another*. Chicago: The University of Chicago Press, (transl: Kathleen Blamey).
- Richardson** Laurel. 1990. *Writing Strategies: Reaching Diverse Audiences*. Newbury Park, CA: Sage.
- Robinson**, Oliver and Smith, Jonathan. 2009. "Metaphors and metamorphoses: narratives of identity during times of crisis" in: *Narrative, Memory and Identities*. Huddersfield: University of Huddersfield, 85-94.
- Sacks** Oliver. 1985. *The Man Who Mistook His Wife for a Hat*. London: Picador.
- Snow**, David and Machalek, Richard. 1983. "The Convert as a Social Type" in: *Sociological Theory*. San Francisco: Jossey-Bass, 259-289. (ed. R. Collins).
- Sommers**, M.R and Gibson, G.D. 2003. "Reclaiming the Epistemological 'Other': Narrative and the Social Constitution of Identity in: *Social Theory and the Politics of Identity* (Oxford: Blackwell), 37-99. (ed. C. Calhoun).
- Shaffer**, J. Howard and Jones B. Stephanie. 1989. *Quitting Cocaine: The Struggle Against Impulse*. Massachusetts: Lexington.
- Shadd**, Maruna; Louise, Wilson and Curran, Kathryn. 2006. "Why God Is Often Found Behind Bars: Prison Conversions and the Crisis of Self-Narrative" in: *Research In Human Development* 3(2&3).
- Sremac**, Srđan . 2009. "Socijalna konstrukcija konverzije: primer narativne analize svedočanstva konverzije kod bivših zavisnika" u: *Konverzija i kontekst: teorijski, metodološki i praktični pristupi religijskoj konverziji*. Novi Sad: CEIR, a. 75-103. (ur. Zorica Kuburić i Srđan Sremac).
- Sremac**, Srđan. 2009. "Integrativni pristup praktičnoj teologiji: socijalna konstrukcija konverzije" u: *Kairos Evanđeoski Teološki Časopis*, br. 3(2), b. 339-364.
- Sremac**, Srđan. 2009. "Voices from a junky limbo and the heaven afterwards: Proposal for a narrative investigation of addicts conversion testimonies" *Religija i tolerancija*, Vol. 7/11. c. 73-90.
- Sremac**, Srđan. 2010. "Addiction, narrative and spirituality: Theoretical-methodological approaches and overview" *Religija i tolerancija* br. 10 (u pripremi).
- Taïeb** Olivier. 2008. "Is Ricoeur's notion of narrative identity useful in understanding recovery in drug addicts?" in: *Qualitative Health Research* vol. 18 (7), 990-1000.
- Thompson** C. Suzanne and Janigian S. Aris. 1988. "Life schemes: A framework for understanding the search for meaning" in: *Journal of Social and Clinical Psychology*, (7), 260-280.

- Tedeschi**, G. Richard and Calhoun, Lawrence. 1995. *Trauma and Transformation: Growing in the Aftermath of Suffering*. Thousands Oaks, California: Sage Publication.
- Thumma**, Scott. 1991. "Seeking to be converted: An examination of recent conversion studies and theories." in: *Pastoral Psychology* 39, 185-194.
- Waldorf**, Dan. 1983. "Natural recovery from opiate addiction: some social-psychological processes of untreated recovery" in: *Journal of Drug Issues* 13 (2): 237-280.
- Worthington** L. Everett (ed.). 1993. *Psychotherapy and Religious Values*. Grand Rapids: Baker.
- Wiklund**, Lena. 2008. "Existential aspects of living with addiction – Part I: meeting challenges" in: *Journal of Clinical Nursing*, 17: 2426-2434.
- Wiklund**, Lena. 2008. "Existential aspects of living with addiction – Part II: caring needs. A hermeneutic expansion of qualitative findings" in: *Journal of Clinical Nursing*, 17: 2435-2443.
- Zock**, Hetty. 2006. "Paradigms in Psychological Conversion Research: Between Social Science and Literary Analysis" in: *Paradigms, Poetics and Politics of Conversion*. Leuven: Peeters, (eds. Jan N. Bremmer, Wout J. van Bakkum and Arie L. Molendijk), 41-58.

Primljeno: 16.05.2010.

Prihvaćeno: 09.09.2010.

Srdan Sremac
Tatjana Radić

**"I WAS HOOKED ON IT" - TRANSFORMATIVE EXPERIENCE OF
RECOVERED DRUG ADDICTS: THE ROLE OF NARRATIVE
IDENTITY, RELIGIOUS CONVERSION AND SOCIAL SUPPORT IN
THE RECOVERY PROCESS**

The theme of the article is the narrative reconstruction of identity among former heroin addicts in which it is necessary to replace an old, stigmatized identity with a new one. Furthermore, religious conversion and social support are seen as key aspects of this process. The authors do not claim that a narrative reconstruction of identity is the sole or most important factor in the cure of addicts, but is certainly an unavoidable aspect of successful recovery. The authors base this claim on 10 interviews undertaken with former addicts. Moreo-

ver, the authors emphasize that a narrative method makes possible an adequate approach to the analysis of testimonies of conversion and in this way helps researchers to more easily understand the psychological and spiritual transformation of former addicts, as well as a better comprehension of the role of spirituality in their narratives. In this work the authors understand conversion as an adaptive mechanism which helps a former addict to get rid of psychological conflicts and to in this way create a new self-narrative. Furthermore, the authors consider that on the occasion of telling a story, addicts are given the opportunity for reinterpreting and reconstructing their past, as well as planning their future in the context of newly-adopted religious (canonical) language. Therefore, former addicts construct their life story as a typical story of conversion.

Key words: narrative, addiction, religious conversion, narrative identity, context, social support.